

SOTA TERRA

El Poblenou va disposar de 45 refugis durant els dos anys en què la ciutat va ser bombardejada.

El funcionari Josep Ramoneda va desplaçar-se al Poblenou el 24 de novembre de 1938 per comptabilitzar les bombes caigudes i les víctimes, mortals o ferides, que havien causat avions *Savoia*, tripulats per italians, en la pitjor acció contra el barri industrial. Un total de 53 bombes i 37 morts i un nombre indeterminat de ferits va ser el balanç. El veterà periodista Tomás Caballé Clos va deixar apuntat al seu dietari: «¡Mala jornada para la ciudad! [...] El pánico más extraordinario reinó en Barcelona durante todo el día. Por las calles sólo circulaban los ciudadanos que de ello tenían necesidad.»¹

L'informe de Ramoneda, en català, acompanyat d'un mapa molt precís, detalla que van quedar destruïdes quatre cases de planta baixa al carrer de Josep Pla (aleshores General Manso), prop de la sèquia de Ca l'Isidret, i dues també de planta baixa al passatge de Pallars, desaparegut fa poc per raons urbanístiques. No n'esmenta una altra de quatre plantes sobre la qual van caure tres bombes al carrer de Cristóbal de Moura, on van morir la major part dels veïns, fins i tot una nena de vuit mesos, Llibertat Bueno Catalán. Com sigui que el dia d'abans hi havia hagut altres quatre morts al barri, vol dir que el total de desapareguts en aquells dos dies de novembre del 1938 va ser de 41 persones, entre elles un soldat que havia tornat de permís aquells dies i unes dones que esperaven que obrís la lleteria que hi havia per comprar llet. Un combatent d'aleshores, Agustín Roa, recordava que «viure al Poblenou era, algunes vegades, pitjor que ser a les trinxeres».²

L'atac va ser contundent i va afectar altres carrers del barri —Puigcerdà, Pujades i Camí Antic de València—, a més de la fàbrica de Can Girona, bombardejada anteriorment; l'estació de ràdio d'una bateria antiaèria situada a la riera d'Horta (actual rambla de Prim), el camp de futbol de la Caixa i un mas conegut com Ca l'Arturo. La Junta Local de Defensa Passiva relacionava cada dia els llocs on havien caigut bombes en uns informes asèptics signats pel cap de servei, Xavier Ventura, que en bona part es conserven a l'Arxiu Administratiu.

Pioners del febrer del 1937

Poblenou va ser un barri pioner a patir els atacs feixistes. El 13 de febrer de 1937, el vaixell italià *Eugenio di Savoia* va protagonitzar el primer atac amb víctimes sobre Barcelona en llençar projectils des

de la costa. Eren tres quarts de deu quan van caure sobre Gràcia, l'Eixample i el Poblenou. El resultat va ser un balanç de divuit morts —almenys un d'ells al Poblenou— i vint ferits. Sembla que buscaven encetar la fàbrica de Can Rivièra, situada a l'illa compresa entre els carrers de Llull, Badajoz, Pujades i Catalunya (ara Ciutat de Granada). Van quedar tocades, en canvi, algunes cases en aquest darrer carrer, i també una altra a Pere IV, 55. Una dona recorda que aleshores era una noia de dotze anys que llegia aquell vespre el *Patufet* i, del retronys de les bombes, la revista se li va escapar de les mans.

Segons que hem pogut reconstruir amb els informes municipals i dels bombers, el Poblenou va patir 28 bombardeigs entre l'esmentat 13 de febrer de 1937, que la gent va atribuir erròniament al vaixell franquista *Canarias*, i el 24 de gener de 1939, dos dies abans que les tropes nacionals ocupessin Barcelona.

La sensació dels poblenovins va ser, des d'aleshores, de por, quan sonaven les sirenes i s'apagaven els llums per no afavorir la punteria dels avions. I la resposta va ser la construcció de refugis o l'aprofitament de locals subterranis que oferissin protecció. N'hem pogut confirmar 45 d'una llista de 79 publicada per l'Ajuntament de Barcelona,³ o sia, més de la meitat.

Dels refugis de nova construcció n'hi havia de dos tipus: els ben treballats, dirigits tècnicament, o els simplement habilitats per alguns particulars. Un tercer tipus era el dels espais aprofitats en les parts baixes o subterranis de les indústries que aleshores omplien el barri.

Dins de les fàbriques

Com se sap, moltes indústries havien estat collectivitzades i, per tant, era relativament fàcil convèncer els nous dirigents obrers de fer-hi un lloc als veïns esverats pels atacs. Yolanda Pirla diu que molts veïns de la zona del mercat anaven cap al Cànem quan hi havia alarma, i ho sap entre altres coses perquè el seu avi hi treballava i el coneixia tothom.

Com el Cànem, situat al carrer del Doctor Trueta (aleshores Wad-ras), altres empreses utilitzades com a refugi van ser la sucrera del passatge de Mas de Roda, una adoberia del carrer de Sant Francesc, una altra del passatge de Bori, Can Torras, una empresa química del carrer de Tànger, la vidrieria



MEMORIA
DE

Resum construcció "Refugi"

Pla	Part	Descripció	Preu
	Balle	construcció	16.200'00
	Plen	balans clausur.	3.150'00
	Laboratori	diene	485'00
	Caixer		485'00
	Benes		75'00
	Almagal	compartes	50'00
	Plantes	instal·lació	3.257'00
	Medià		7.420'00
	Costa (Graç)		7.157'00
	Costa (Nomb)		686'00
	Costes		500'00
	Siemens	(motor)	505'00
Total			69.990'15



Vilella, la Sibèria, la Unió Metal·lúrgica, Can Folch a l'avinguda d'Icària, la casa de pastes de Magí Quer, l'empresa tèxtil Bianchini del carrer d'Espronceda, la de construccions mecàniques tèxtils Vilarasau al carrer de Pere IV, Xocolates Amatller, la Martini Rossi, la Ford, la constructora Field i algunes altres que relacionem en un quadre a banda.

Secundina García, que vivia a la França Xica, recordava com s'amagaven els dies d'atac a la Torre de les Aigües, tot i ser en terrenys de Can Girona, una fàbrica que va ser bombardejada diverses vegades. «No ho sembla, però per dins és molt gran i ens vam acostumar a deixar els matalassos d'una nit a l'altra. Cal tenir present que molts dels que vivíem a la França Xica treballàvem a Can Girona.» Això dels matalassos passava també a la fàbrica de budells Hoffmann, del carrer de Badajoz, on s'aprofità com a refugi uns soterranis procedents de l'antic ús de la fàbrica, un magatzem de vins.

Maria Trunas, que viu a la Rambla, ha explicat al nostre company Nicasi Camps com es va habilitar el refugi de Can Ribera: «S'hi va obrir per als treba-

lladors, però l'aprofitàvem també els veïns. Tenia l'entrada per la porta enreixada de ferro que corresponia a la fàbrica tèxtil de Domingo Cantí, que era dins dels terrenys de Can Ribera. Es trobava pràcticament davant del passatge que porta el seu nom. La casa on visc i ja vivia aleshores, que era el número 70 de la Rambla —ara 90—, té sis pisos i en aquell temps era de les més altes del barri. Total, que van posar una garita amb guaita permanent per avisar de quan venien els avions. El refugi era prou ampli i estava molt concorregut els dies d'atac.»

Els refugis municipals

El regidor Manuel Muñoz Díez, responsable d'Urbanització i Obres, va elaborar un informe l'agost del 1937,⁴ on es relacionen els 24 refugis de notables dimensions —una mitjana de 100 m de llargària per una amplària d'1,25 a 3 m— que l'Ajuntament havia endegat. Sobta que la tercera part es trobés al Poble Nou: un al carrer de Lope de Vega prop del carrer de Ramon Turró; un al carrer de Provençals, prop del carrer de Pallars; un altre al carrer de Selva de Mar, proper al carrer de Cristóbal de

Moura; un a Pallars entre Roc Boronat i Ciutat de Granada; un altre paral·lel al carrer de Lull; un a Zamora entre Pujades i Lull; un al carrer de la Llucina prop de Tànger enmig de la calçada, i un darrer al carrer de Castella, tocant a Pere IV. Segons Lluís Estrada, es cobraven quotes per poder fer-hi aquest refugi. Se sap fins i tot quant van costar aquests vuit refugis. El més car va ser el del carrer de Lull (149.409,17 pessetes), i el més barat, el de Pallars (44.104,28). Eren dissenyats per geòmetres i estaven pensats com si fossin col·lectors, amb bancs per seure.

Els darrers refugis que cal tenir en compte eren els que construïen els veïns pel seu compte, amb més o menys encert. En l'informe esmentat, Muñoz Díez reconeix que l'agost del 1937 té notícia de prop de 300 refugis d'aquesta mena i diu més o menys que li sembla bé, sempre que prenguin precaucions i que tinguin un assessorament tècnic.

Al Poble Nou n'hi va haver, per descomptat. Alicia Alberich i Amadeu Puchal donen fe del refugi que es va fer en una casa encara existent, ara una empresa que fa etiquetes, a Espronceda, 41. Va ser

la iniciativa d'un sabater pegot que hi vivia. Un exemple semblant va ser el del carrer del Taulat, 36. Als baixos d'un bloc de pisos es va habilitar un refugi a peu pla revestint les parets amb ciment portland, cosa que va fer que, amb el temps, es veiés l'entrada de la casa més baixa que la resta de botigues que hi havia al costat.

Tot i que hi havia qui preferia arriscar-se i quedar-se a casa, sobretot si el refugi no era prou còmode, els que eren nens i joves aleshores recorden que hi solien estar plens. Ben conservats gairebé no n'ha arribat cap als nostres dies, llevat del de Badajoz, 15, impecable fins al moment, i un altre tapiat a l'antiga fàbrica Oliva Artés, del carrer de Pere IV, del qual se sap fins i tot el que va costar 69.990,15 pessetes.

Breu repàs dels bombardeigs

L'esverament de la ciutadania va començar el febrer del 1937, amb l'atac del vaixell italià *Eugenio di Savoia*, però van passar tres mesos llargs abans que el barri no tornés a rebre la visita dels atacants. El 29 de maig hi van ser afectats els carrers de Pellai-

res, Roc Boronat i Pere IV, i va haver també fàbriques tocades, entre les quals trobem Can Ricart i Can Girona, aquesta última amb vuit morts i tretze ferits. Dos mesos després, Can Girona tornava a ser bombardejada —fabricava material de guerra— i, també, l'estació del Bogatell i el carrer de Pere IV.

L'octubre va ser un mal mes, amb dos atacs, els dies 1 i 15. En el primer van patir els veïns del passatge de Borí —on s'havia fet un refugi—, el carrer del Gasòmetre i una barraca del Somorrostro. Entremig, el dia 3 no hi va haver bombes, però sí aiguats notables, que van inundar dues cases al carrer de Lope de Vega. I el dia 15 va patir de valent una casa del carrer de l'Amistat per causa de les bombes.

Tres atacs van arribar amb el mes de desembre. El dia 7, la granja de l'Assumpció, que ningú no recorda avui dia i que donava al passeig de Calvell, va quedar totalment destruïda. També van patir problemes la fàbrica de mosaics Escofet, la plaça de Prim, una fàbrica del carrer de Perelló, el carrer de Sant Francesc, l'Hospital d'Infecciosos (ara del Mar), altra vegada Can Girona i el número 106 de l'avinguda d'Icària, que tornà a ser bombardejat temps després. Hi van morir tres dones. El dia 8 van caure diverses bombes al carrer de Pere IV i també al de Selva de Mar. I el dia 15 van ser afectats tres pavellons de l'hospital.

Gener del 1938, cinc atacs

Els poblenovins van celebrar l'endemà de Reis amb set morts, entre ells un noi francès. D'un d'ells, que vivia al carrer de l'Agricultura, només se'n trobaren bocins. El gruix de les bombes va anar de nou al carrer de Pere IV. El dia 8, o sia l'endemà, els morts van ser quatre. El passatge dels Ciutadans, el carrer d'Espronceda i un altre cop el de Pere IV van ser els que van tenir destrosses.

El dia 15 va ser el de més mortaldat fins aleshores: quinze víctimes. Els atacs van afectar la fàbrica Benguerel i els tallers Moncunill, del carrer de Sant Joan de Malta; la del Cànem; Subministres Elèctrics, que es trobava al carrer de la Llacuna, i una adoberia de Ramon Turró. Van caure també bombes als carrers de Pere IV, Sant Joan de Malta, passatge de Rovira, Ciutat de Granada, Badajoz, passatge de Ferrer Vidal, Taulat —«vam quedar garatibats aquell dia perquè vivíem molt a prop, en una fonda», evoca Assumpta García— i el barri de Pequín, on quatre barraques van quedar destruï-



Llistat de refugis comprovats

Llull / Roc Boronat.
Subvencionat
Ptge. Mas de Roda, 5.
Indústria sucre
Fernando Poo, 25. Potser l'adoberia de Pere Juncà
Badajoz, 15-19. Budells. 410 m²
Ptge. Borí. Subvencionat.
Adoberia Riera Germans
Pe re IV / Lope de Vega / Bilbao (Cal Curto)
Àlaba, 58. Segurament Can Torras
Pujades / Bac de Roda (Vilella)
Tànger, entre Àvila i Àlaba.
Indústria química
Àvila, 28. La Sibèria
Pe re IV / riera d'Horta (ara rambla de Prim). Les Latrines
Llacuna, entre Tànger i

Bolívia. Subvencionat
Selva de Mar, entre Pe re IV i Venèçuela. Subvencionat
Pamplona / Almogàvers (Unió Metal·lúrgica)
P rovençals, entre Pallars i Pujades. Prop del passatge de Robert. Subvencionat
Pallars, entre Ciutat de Granada i Roc Boronat. Subvencionat
Av. Icària, 118. Can Folch
Zamorà, entre Pujades i Llull.
Potser l'empresa alimentària Magí Quer. Subvencionat
Badajoz, 113. Indústries Metàliques
Taulat, 118. Can Girona
Espronceda, 51-65 bis. Can Bianchini
Pamplona, 87 i Pallars, 105.
Pintures Miquel Picó
Dr. Trueta, 199. El Cànem
Pe re IV, 201-205.

Construccions Mecàniques
Vilarasau
Pe re IV, 273. Oliva Artés
Roc Boronat, 99. Autobusos de Barcelona
Marina, 6. Era petit i sostenia un antiaeri
Agricultura, 7. Can Girona
Av. Icària, 140. Xocolates Amatller
Els Quatre Cantons. Pe re IV, 212, cantonada Castella.
Subvencionat
Ramon Turró, 151.
Subvencionat. Era l'edifici d'una cooperativa
Martini Rossi (Joan d'Àustria / Dr. Trueta)
Pe re IV, 428. Oxigeno y Suministres para las Soldaduras
Taulat, 36
Av. Icària, 159. Casa Ford
Almogàvers / Joan d'Àustria,

91-101
Ramon Turró (Can Girona).
Empresa Moratín
Pujades, 102. Fàbrica de Cintes Manel Olivella
Àlaba, 76. Glucosa
Pe re IV, 254. Constructora Field. Va fer vehicles de guerra
Av. Icària, 74 (1291). Fills de Gerard Bert ran (metall)
Lope de Vega / Ramon Turró.
Subvencionat
43) Espronceda, 41
44) Can Ribera (rambla del Poblenou)
45) Pg. Calvell / Rambla (refugi familiar)

A més a més, el llistat municipal n'inclou uns altres 34 que no hem pogut localitzar:

Pujades / Wellington
Pe re IV, 319
Espronceda / Perú
Passatge de la Vinyassa, 11
Pamplona, 38
Gran Via, cantonada Roc Boronat
Pe re IV / Rambla
Camí Antic de València / Batista
Marià Aguiló entre Pe re IV i Camí Antic de València
Àlaba, 12
Almogàvers, 80
Pujades, 27
Pujades, 92
Pe re IV, 1
Taulat, 37
Àlaba / Pallars

P rovençals, 30
Barriada de la Mar Bella
Roc Boronat entre Doct r Trueta i Taulat
Espronceda entre Llull i Pujades
Pallars entre Espronceda i Lope de Vega
Bolívia / Puigcerdà
Llacuna, 98
avinguda d'Icària, 119
Gasòmetre, 14
Pe re IV, 290-322
Castanys / plaça de la Unió
Somorrostro, 42
Gasòmetre, 2
Carrer dels Pellaires
Amistat, 37
Tànger, 232 (Carburs Metàl·lics)
Avinguda d'Icària, 197
Ciutat de Granada, 14-16
Badajoz, 84

Nota important

Aquest treball sobre els refugis es basa sobre plànols i records de fa més de seixanta anys i, per tant, pot contenir errors i mancances. Si en trobeu, us agrairiem que ens els digueu.

des. Fins i tot van caure bombes dins del cementiri.

El dia 25 va ser atacada Can Girona, i també la fàbrica del vidre dels Vilella. Al carrer d'Espronceda, a la cantonada amb el de Tortellà, també li va tocar el rebre. I el 30 va caure una bomba al Gas Lebon, al vell barri d'Icària.

El febrer va tenir lloc el cinquè atac a Can Girona, concretament el dia 22. També va ser bombardejat el Camí Antic de València. El març, tot i ser el pitjor mes a Barcelona, només van caure algunes bombes al carrer de Pujades i a l'avinguda d'Icària.

Ja no hi va haver més atacs fins al juny. El dia 4, la zona d'Icària va ser la bombardejada: un magatzem ferroviari a l'avinguda d'Icària, el Gas Lebon i una casa del carrer de Ciervo. El dia 15 va ser la Ford, a l'avinguda d'Icària, l'afectada. El 19 de juliol, en ocasió del segon aniversari de la guerra, les bombes van visitar els humils. La Mar Bella, Pequín i el Camp de la Bota van patir els atacs i van tenir tres morts. També va ser un objectiu l'estació del Poblenou. El 19 d'agost hi va haver edificis malmesos als carrers de Pujades, Marina i Joan d'Àustria.

I aleshores va venir el segon mes fatídic per al Poblenou, el dels plànols del funcionari Josep Ramoneda. El dia 1 hi va haver un atac sobre el carrer de Castanys, i el 6, en dues cases del carrer de Pujades, una de les quals era una fàbrica de mantes. El 23 i el 24 van ser els dies pitjors, com ja hem referit al començament, amb quatre morts el primer dia i 37 el segon, o sia, 41 en total. El 28 va patir malvestats el Somorrostro, i el dia 24 de gener, a dos dies vista del final de la guerra a Barcelona, hi va haver un incendi a la fàbrica del gas i les darreres bombes sobre l'avinguda d'Icària, concretament al número 76.

La memòria popular va guardar en el record els dies al·lucinants dels bombardeigs i, també, els refugis on va intentar resguardar-se del risc de la mort. Els testimonis d'alguns que els van viure sent nens o adolescents ens han ajudat a bastir les fredes dades dels arxius.

JOSEP M. HUERTAS I JORDI FOSSAS

del 1937. Es conserva a l'Arxiu Administratiu de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE BARCELONA. ÀREA DE MANTENIMENT I SERVEIS. *Atles dels refugis de la Guerra Civil espanyola a Barcelona*. 2002.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Refugis*. Maig del 1937.

ALBERTI, Santiago i Elisenda. *Perill de bombardeig*. Alberti, 2004.

PUJADÓ, Judit. *Oblits de rereguarda. Els refugis antiaeris a Barcelona (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

Quatre Cantons. «Poblenou sota la Guerra Civil». Maig del 1977.

VILLARROYA, Joan. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, 1999.



NOTES

1. CABALLÉ CLOS, Tomás. *Barcelona roja*. Llibreria Argentina, 1939, p. 244.

2. ROA, Agustín. «Poblenou, roig i negre». *Icària*, p. 8. Arxiu Històric del Poblenou, 1998.

3. AJUNTAMENT DE BARCELONA, ÀREA DE MANTENIMENT I SERVEIS. *Atles dels refugis de la Guerra Civil espanyola a Barcelona*. 2002.

4. MUÑOZ DÍEZ, M. *Defensa passiva antiaèria. La tasca de l'Ajuntament de Barcelona*. Informe mecanografiat. Agost

del 1937. Es conserva a l'Arxiu Administratiu de Barcelona.

TESTIMOMIS

ALÍCIA BOU, dos anys en un refugi

Alicia Bou (Barcelona, 1930) era una nena quan li va tocar anar al refugi per por als bombardeigs.

«Durant dos anys veníem aquí, al carrer de la Independència, ara Badajoz, a Can Hoffmann, cada vegada que sonaven les sirenes i moltes altres vegades, encara que no sonessin. Bé, de fet vam passar dos anys dormint sovint al refugi. La meua àvia tenia tanta por... És clar que hi havia una raó familiar. Un cosí de la meua mare havia mort al primer bombardeig, el del febrer del 1937, quan van tocar una casa del carrer de Pujades cantonada al que ara és Ciutat de Granada. Cap a les 7 del vespre estiràvem el matalàs que havíem deixat enrotllat a les 7 del matí i així passàvem la nit sense por.» L'empresa Willy Hoffmann, que fa budells per a embotits, es va instal·lar a finals dels anys vint als números 15-19 de l'actual carrer de Badajoz. Abans hi havia hagut les bodegues Gironella, i el soterrani enrajolat que es feia servir de refugi en formava part. «Aquí es trobava l'habitació de les infermeres. Recordo com si fos avui el dia que van portar un home sagnant, ferit de metralla. Tots els nens estàvem encuriosits. Els nens érem així.»

El refugi del carrer de Badajoz es conserva intacte, i ens l'ensenya el nét de Willy Hoffmann, que regenta l'empresa. Són dues grans naus, a més de la cambra de la infermera. Hi havia bancs per seure i llum elèctric. Probablement, és l'únic refugi ben conservat que queda al Poblenou. Alicia Bou el contempla amb el lògic sentiment del temps passat. Hi ha com una mica d'emoció quan parla d'aquells dies llunyans, sembla que veu els qui arribaven per cercar un aixopluc contra la por. «Venia gent d'arreu, fins i tot els habitants de les barraques properes.»

ASSUMPTA GARCÍA, un hort tocant la Rambla

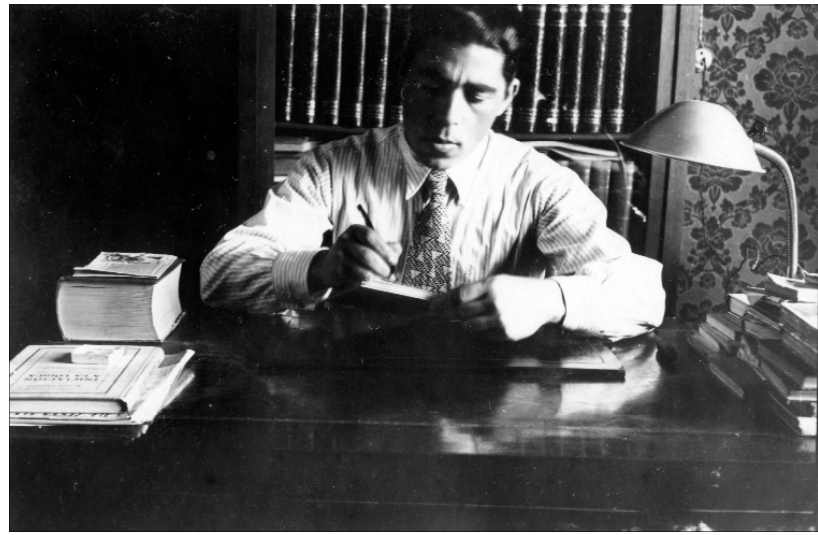
Assumpta García viu a la casa més petita de la Rambla, que dona també al passeig de Calvell. A la llinda, una placa recorda que la casa és del 1890; se li va afegir un pis el 1937, en plena Guerra Civil, «per quan tornés el meu pare de la guerra. La va fer un paleta amb bigues i material de cases enrunades per les bombes». És una dona

menuda i decidida que recorda molt bé aquells temps, tot i que ella era molt jove. «La meua mare va llogar a una marquesa, crec, aquest terreny, que era un camp d'herbes al costat d'una fàbrica coneguda com La Corderia,¹ on ara hi ha les cases del passeig Calvell. Teníem un pou d'aigua dolça que ens servia per regar i una bassa molt gran. La mare va avisar els seus pares, que havien de venir de l'Aragó, perquè tinguessin cura de la terra. Va ser el meu avi qui, en començar els bombardeigs, va fer aquí davant de casa un forat a terra ben sòlid, sostingut per sacs de sorra ben compacta, per amagar-nos quan queien les bombes. Una ens va esverar molt perquè va caure molt a prop, a la Rambleta,² que és com anomenaven aquest tros de rambla que estava separat de l'altra, la de debò, per un mur al carrer del Taulat. Les bombes van destrossar l'aixada del meu avi i l'expansió d'aire em va arrencar les arracades de les orelles.» I es toca una orelleta com si el record sensibilitzés el lòbul.

Assumpta García evoca també el restaurant familiar, a la cantonada dels carrers del Taulat i de la Llacuna, que es coneixia com La Pequeña, perquè la seva mare, que era qui el regentava, era baixeta. I també les bombes que van caure ben a prop.³ Era un restaurant on amb cartilla de racionament es podia menjar els dies de guerra. Davant hi havia un abeurador. «Les bombes també van fer mal al carrer de Sant Francesc. En una casa va desaparèixer tota l'escala i la gent va quedar com penjada. Jo crec que bombardejaven per aquí perquè, a més de les indústries de guerra, hi havia una bateria antiaèria al pas a nivell del tren, a la Mar Bella, prop de les barraques i dels merenderos.» Ha volgut sortir de casa per ensenyar-nos un petit hort que queda, al costat d'on anys més tard hi van posar les casetes dels que van perdre la seva en l'explosió d'una fàbrica al passatge d'Aymà.⁴

ARACELI BAULÍES, de peu a Cal Curto

Araceli Baulíes (Barcelona, 1922) tenia quinze anys



quan els avions franquistes van començar a deixar caure la seva càrrega terrible sobre el Poblenou. El seu pare regentava l'Acadèmia Baulies, ja desapareguda, al carrer de Pere IV. Van saber que a Cal Curto, la casa d'un constructor que hi havia a l'altra banda, deixaven entrar als soterranis, que semblaven de fiar. «Era l'única casa de cinc pisos que hi havia per la rodalia. Tothom hi anava quan sonaven les sirenes i s'apagaven els llums. Sortíem de casa i creuàvem la carretera amb piles per il·luminar-nos. El lloc no era gaire gran i calia estar-hi dret. Era una zona del barri molt concorreguda, i al costat hi havia un forn molt popular, el de Cal Patatoí.»

Els Baulies, però, van agafar por quan, un dia que havien pujat al terrat de casa seva, una bala perduda va ferir una germana de l'Araceli, l'Estrella. «Van anar corrents a l'hospital de sang, que havien posat al col·legi de les monges, però de seguida el pare va determinar que marxéssim a un poblet del Pallars, on vam passar la resta de la guerra.»

LLUÍS ESTRADA de les latrines al formigó

Lluís Estrada sempre ha viscut prop de la parròquia del Sagrat Cor. Té una gran memòria de quan era

infant i va viure la guerra. «Al final del carrer de Pere IV hi havia un indret conegut com Les Latrines, perquè s'hi abocaven fems i altres productes que servien per abonar els camps propers. Una establia, utilitzada com a infermeria dels cavalls, va ser habilitada tal qual com a refugi; era a peu pla sense cap protecció especial fora del sostre. Hi van fer altres refugis expressament, nous de trinca i, per tant, més adequats, com ara un que van obrir al carrer de Selva de Mar, que després va causar problemes quan van voler fer-hi el clavegueram. I un de molt important va ser el que obriren al carrer de Castella, que tenia el sostre de formigó. Aquí feien pagar una quota als veïns per contribuir a la despesa.»

Quan Lluís Estrada va ser

un adolescent i li va tocar treballar després de la Guerra Civil a Can Vilarasau, al 201 del carrer de Pere IV, va saber per boca dels grans que hi havia una porta que duïa a un refugi, però no hi deixaven baixar ningú, no fos cas que algú prenguéssim mal. Els refugis eren omnipresents en aquell barri treballador.

objecte d'atacs el 15 de gener de 1938, i el carrer de Sant Francesc, el 7 de desembre de 1937, el mateix dia que van atacar la Rambleta.

4. L'accident va tenir lloc el 1947, i es van fer al costat de la casa de l'Assumpta García 38 casetes més que van ser-hi més de 50 anys, tot i que eren provisionals.



NOTES

1. La Corderia era el nom popular de la fàbrica de Pau Calvell. Fabricaven, lògicament, cordes. El passeig de Calvell va agafar el nom de l'industrial.
2. El bombardeig a què es refereix Assumpta García va tenir lloc el 7 de desembre de 1937.
3. El carrer del Taulat va ser